

Prof. dr. Xheladin SHALA
(Prishtinë)

ISA BOLETINI NË DOKUMENTET SERBE 1914-1915

Me gjithë pushtimin dhe sundimin e më tepër së gjysmës së Shqipërisë Verilindore, politika serbe asnjëherë nuk e ka ndalur interesimin dhe vëzhgimin e personaliteteve me rëndësi të veprimtarisë kombëtare shqiptare. Njëri ndër ato personalitete kombëtare që u ndoq është edhe Isa Boletini, si alfa e omega e kryengritjeve shqiptare kundër pushtuesve të huaj. Mirëpo, duhet potencuar se dokumentet serbe nuk kanë për objekt analizash të thukshme në detaje për Isa Boletinin, megjithëse ne dyshojmë që dokumentet e tilla janë nën embargo në arkivat serbe. Për atë jam i sigurt lidhur me një arkiv tejet sekret për shqiptarët. Për shumë dokumente të rëndësishme për popullin tonë thuhet (“preneseno u strogo poverlivom Allbanskom Arhivu”). Dihet qëllimi i politikës serbe. Andaj, Isa Boletini, në bazë të hulumtimeve tona në fillim të viteve ‘80 të shekullit të kaluar, në katër arkivat e Beogradit (Arkivin e Serbisë, Arkivin e Jugosllavisë, Arkivin Diplomatik dhe në Arkivin e Institutit të Historisë Ushtarake), veprimtaria e tij përcillet vazhdimisht.

Ndjekja e veprimeve kombëtare të Isa Boletinit nga politika serbe më 1914

Pra, interesimi për Isa Boletinin vazhdon edhe gjatë vitit 1914 dhe 1915, ku në dokumentet serbe paraqiten veprimet e tij në çdo fshat dhe qytet të Shqipërisë së 1913, duke i përcjellur me shumë vëmendje lëvizjet e tij kombëtare. Kështu, Ministria e Punëve të Brendshme e Serbisë i raportonte kryeministrit të vetë më 1 janar 1914 se, sipas informatave nga pjesa e Shqipërisë së pavarur po bëhen përgatitje të mëdha që në pranverë të ngriten në kryengritje dhe se për çdo ditë arrinin armët nga Shkodra dhe Lezha në fshatin Rogovë të Hasit. Ky fshat ndodhej në skaj të kufirit të atëhershëm të 1913 afër Urës së Shenjtë jo fort larg nga Gjakova.

Sipas këtij raporti, Isa Boletini ndodhej në një fshat të Shqipërisë larg rreth dy orë nga kufiri. Urgjentisht kërkohet që të përqendrohet ushtria përgjatë kufirit shqiptar dhe në tërësi të ndërpritet çdo komunikim nëpërmjet rrugëve që shkojnë në fshatrat Mamushë, Xërxe dhe Piranë, andaj, duhet dërguar një numër të madh ushtarësh për bllokim. Gjithashtu, duhet kujdes i shtuar kah kufiri i pushtuesve malazez, ku thuhej se ata kinse janë të pakujdesshëm ndaj veprimeve të shqiptarëve¹. Po ajo ministri e Beogradit raportonte se dy-tri ditë para vitit të ri të 1914 nga Shkodra ka arritur në Has, Isa Boletini, i cili është vendosur në fshatin Gorozhupë, kurse në fshatin Gjonaj ka arritur Musa Efendiu nga Prizreni, që në muajin nëntor 1913 ka udhëtuar nga Shkupi për Selanik prej nga është vendosur në Shqipëri. Në Krasniqe ndodhej Bajram Curri, kurse Riza Gjakova

¹ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. II, dos. II, br. 15; Ai kufi do të shtyhet në majë të vargmaleve pas intervencionit jugosllav në verë - vjeshtë të vitit 1921, ku vendoset më 9 nëntor të atij viti.

gjendej në Spas. Thuhej që në Has janë grumbulluar disa qindra kryengritës shqiptarë të armatosur².

Asokohe, më 9 janar 1914 Ministria e Punëve të Brendshme e Serbisë lajmëronte se brenda kufirit shqiptar të 1913 ndodhen rreth 10 000 shqiptarë të larguar nga Kosova, të cilët kanë shprehur gatishmërinë të kthehen në vatrat e tyre, duke sugjeruar që për shkaqe politike të situatës së jashtme do të ishte mençuri që bashkë me familje të pranohet kthimi, nëse nuk kanë marrë pjesë në kryengritjen e fundit dhe në ato të mëparshme kundër Serbisë, të cilët shumë prej tyre janë tërhequr nga rreziku i pushtuesve serbo-malazezë si Isa Boletini etj.³ Mirëpo, pas dy dite më 11 janar 1914, ministri i Punëve të Brendshme lidhur me të kthyerit të rreth 10 000 shqiptarëve në vatrat e veta, urdhëron që atë përgjegjësi ta marrin inspektorët e qendrave të Shkupit, Mitrovicës dhe të Manastirit, d. m. th. të kalojnë njerëzit “në shoshë e sitë”. Përndryshe, he për he nuk lejohet kthimi nga frika se do të bëhej ndonjë çrregullim apo edhe diçka më tepër⁴.

Atëbotë, thuhej se nga Shqipëria ka ardhur në Mitrovicë njëfarë Bajram Fishekgjiu dhe se nënës së Isa Boletinit ia kishte sjellur një letër të dërguar nga kushëriri i Isait, Bislimi, ku pos tjerash bëhej me dije se “Prizreni dhe Kosova në përgjithësi do t’i takojnë Shqipërisë”⁵. Gjithashtu, pushteti serb i përcjellë edhe anëtarët tjerë të familjes së Isa Boletinit. Kështu, më 27 shkurt 1914 Ministria e Punëve të Jashtme e Serbisë me telegram lajmërohet nga kryeshefi i

² DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. I, dos. IV, br. 17.

³ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. II, dos. IV, br. 651.

⁴ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. II, dos. IV, br. 214; Po aty, fasc. II, dos. I, br. 930.

⁵ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. II, dos. II, br. 234; Kryeshefi i Rashkës dhe Novi Pazarit e lajmëron Ministrinë e Punëve të Jashtme në Beograd më 23 janar 1914.

rrethit të Kosovës, nga Mitrovica: “Djali i Isa Boletinit, Pajaziti, ka udhëtuar sot me tren prej Shkupit për në Beograd. Ju lutem të urdhëroni organet dhe ndaj tij të kenë kujdes që nga Zemuni të mos lejohet të shkojë në Vjenë, ku ndodhet vëllai i tij më i vjetër në shkollë si 12 vjeçar”⁶.

Mirëpo, në Shqipërinë e vitit 1913 situata ishte mjaft e megjulluar, ku u krijuan shumë “qeveri” lokale. Ismail Qemali më 22 janar 1914 u detyrua të jap dorëheqje. Isa Boletini nga fundi i nëntorit 1913 nga Shkodra shkoi në Vlorë, ku qëndroi deri në fund të janarit 1914 dhe sërish kthehet në Shkodër, si një qendër e rëndësishme e tubimit të atdhetarëve të shumtë, derisa erdhi Princ Vidi në Durrës më 7 mars të vitit 1914. Edhe Isa Boletini e përkrahu ardhjen e Princ Vedit në krye të shtetit shqiptar, ashtu si shumica e atdhetarëve shqiptarë.

Pas shuarjes së kryengritjes së muajve mars-prill 1914, në qendër të Kosovës në rrethin e Malishevës, Therandës, Rahavecit dhe Drenicës, një pjesë e kryengritësve detyrohen të largohen nga Kosova dhe vendosen në Shqipërinë e 1913. Është një raport i gjatë prej katër faqesh që nga përfaqësuesi serb në Durrës, Panta Gavrilloviq, ia dërgoi Ministrisë së Punëve të Jashtme në Beograd. Në atë raport theksohet se ka shumë shqiptarë të shpërngulur nga Kosova në Turqi, por edhe në Shqipëri. Numrin e tyre të saktë askush nuk mund ta dijë. Mirëpo, më së shumti janë përqendruar në Shkodër, ku ndodheshin edhe Isa Boletini, Bajram Curri, Riza Gjakova etj., shumica prej të cilëve kanë marrë pjesë në kryengritjen e muajve shtator-tetor 1913 përgjatë kufirit dhe në kryengritjen në Kosovë gjatë muajve mars-prill 1914.

⁶ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. II, dos. IV, br. 509; Më 1 mars 1914, kryeministri serb, Nikolla Pashiq, urdhëron që Pajaziti të pengohet të kalojë në anën e Austro - Hungarisë, ku kufiri i saj ishte te Zemuni.

Ndërkaq, shqiptarët nga ana e Dibrës kryesisht ishin përqendruar në Tiranë dhe Elbasan⁷. Kurse, më 6 qershor 1914 në një raport prej tri faqesh përshkruhet qëndrimi i Tafil Boletinit në Shkodër së bashku me dy vëllezërit e tij që kinse ishte “i interesuar” të kthehet në Mitrovicë te familja dhe pasuria e vetë. Pastaj, bëhet fjalë se Tafil Boletini është njeri inteligjent, ka kryer gjimnazin ushtarak në Stamboll dhe konsiderohet dorë e djathtë e Isa Boletinit. Ai ishte sekretar personal i tij. Isa Boletini për çdo gjë konsultohet me të. Kështu që, Tafil Boletini si njeri shumë i vlefshëm për Isa Boletinin, dëshira e politikës dhe e diplomacisë serbe ishte që “të hyjnë disi në mes tyre” dhe ta joshin të kthehej Tafil Boletini me dy vëllezërit në Mitrovicë, me qëllim që t’i ndajnë nga Isa Boletini⁸.

Politika serbe gjithnjë ka punuar në atë drejtim - lirin më së miri e qanë pyka e vetë. Ndërkaq, në një dokument tjetër serb të datës 10 qershor 1914 për Isa Boletinin thuhet se është shumë vështirë të kuptohet pasi që si udhëheqës shumëvjeçar i kryengritjeve, është treguar i zhdërvjelltë dhe rrallë ndonjëherë ka treguar diçka të caktuar. Andaj, sikur Isa Boletini t’i kishte me vete 500 luftëtarë të regjur do të ishte në gjendje t’i jepte grusht vendimtar çdokujt, pra edhe Esat Pashës, kundër të cilit ishte Isa Boletini⁹. Për shkak të situatës jostabile në Shqipëri në fillim të qershorit 1914, përfaqësuesi serb në Durrës, Panta Gavrilloviq, më 18 qershor shkruan se Qeveria shqiptare po mendon që t’i thërrasë 1 000 shqiptarë nga Kosova, duke komentuar se kanë aftësi dhe përvojë luftarake, meqë shqiptarët nga Kosova e kanë treguar veten nën komandën e Isa Boletinit¹⁰.

⁷ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. II, dos. IV, br. 1084.

⁸ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. II, dos. IV, br. 1234.

⁹ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. I, dos. VII, br. 1265.

¹⁰ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. I, dos. VIII, br. 1321.

Ndërkaq, më 17 korrik nga Durrësi, P. Gavrilloviq, lajmëron Ministrinë e Punëve të Jashtme në Nish se Isa Boletini së bashku me 60 luftëtarë të vetë ka udhëtuar me një anije austriake për në Shëngjin, me qëllim të depërtimit në territorin e pushtuar nga Serbia. Gjithashtu, krerët shqiptarë të Kosovës po përpiqen që me kryengritësit antividist ta arrijnë një marrëveshje që bashkërisht të mësyjnë kufirin. Prandaj, sipas Gavrillovitqit thuhej se bashkë me Isa Boletin, Hasan Prishtinën, Bajram Currin është edhe Mehmet pashë Dërrallën që kanë mbajtur disa mbledhje (takime) me shqiptarët nacionalistë “proaustriak” si Dervish Himën dhe Jashar Erebarën, me qëllim të arritjes së marrëveshjes. Për këtë Pashiqi sugjeron që të informohet Ministria e Punëve të Brendshme e Serbisë dhe kryeshefi i rrethit të Prizrenit¹¹.

Në anën tjetër, politika serbe në “kundërofenzivë” i bënë me dije kryeshefit të rrethit të Shkupit, për afrimin e Esat Pashës me Qeverinë serbe të vendosur në Nish pas fillimit të luftës me Austro-Hungarinë. Ato lidhje do t’i vazhdojnë me sekretarin e Esat Pashës, Shahin Beun, i cili do të udhëton nga Dibra për Shkup prej nga me tren e vazhdon rrugën për në Nish¹². Ishte koha e muajve qershor-korrik të vitit 1914 e shfaqjes së një kryengritjeje fshatare në Shqipërinë e Mesme të vitit 1913, që ishte një pështjellim i madh për kohën. Përfaqësuesi serb në Durrës, Panta Gavrilloviq, i raporton qeverisë së vetë më 25 korrik lidhur me shqiptarët e Kosovës të shpërngulur në Shqipëri. Në Shkodër thuhej se janë koncentruar për të shikuar rrugën kah të shpërthehet kufiri. Me Hasan Prishtinën kanë udhëtuar Halim Dërralla - djali i Mehmet pashë Dërrallës, Qerim

¹¹ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. I, br. 14.

¹² DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. I, br. 59; Beogradi si kryeqytet ishte shumë afër kufirit austro-hungarez, andaj Qeveria serbe u vendos më në brendi në Nish.

Mahmutbegolli, Selim Batusha dhe Tafil Boletini - djali i vëllait të Isa Boletinit. Pos tyre kanë shkuar edhe më tepër se 300 shqiptarë, shumica nga Kosova dhe disa nga Dibra. Kurse, sa i përket Isa Boletinit dhe Bajram Currit ata ende qëndronin në Durrës, por që edhe këta së shpejti me 200 vetë do të drejtohen për në Shkodër, ku do të bashkohen me të gjithë të shpërngulurit nga Kosova dhe Mali i Zi. Sipas një telegrami të nënkonsullit rus në Shkodër, Ferhmina, shqiptarët kryengritës do të koncentrohen në Lumë. Rolin kryesor në këtë ekspeditë e kishte Hasan Prishtina.

Ky aktivitet është marrë vetëm nga shqiptarët e shpërngulur prej territoreve të pushtuara nga serbo-malazezët, pasi që kryengritësit fshatarë refuzuan kategorikisht sulm të përbashkët në kufirin verilindor¹³. Më 26 korrik 1914, Turhan Pasha takohet me Gavrilloviqin, për ta bindur për masat që kishte marrë qeveria shqiptare lidhur me lëvizjet e shqiptarëve të Kosovës të vendosur në Shqipëri. Gjithashtu, intervenon që Isa Boletini dhe Bajram Curri me bashkëluftëtarët e vetë t'i mbajë pranë qeverisë në Durrës. Madje, Turhan Pasha intervenon te legata italiane në Shkodër, meqë Qeveria shqiptare nuk kishte kurrfarë ndikimi në Shkodër. Edhe Gavrilloviqi bindet që, Turhan Pasha e kishte marrë seriozisht kërcënimin serb për Qeverinë shqiptare¹⁴. Në të vërtetë, përgatitjet e të dy blloqeve të fuqive evropiane për Luftën e Parë Botërore, e shtynë Isa Boletinin, Hasan Prishtinën, Bajram Currin e të tjerë atdhetarë shqiptarë, që në lëmshin e kontradiktave midis shteteve të mëdha, tentonin të kapnin e të shfrytëzonin ato midis Austro-Hungarisë e Serbisë në Shqipëri,

¹³ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. I, br. 41: Raport i Panta Gavrilloviqit dërguar Nikolla Pashiqit më 25 korrik 1914; Në dokument thuhet se nga Austria kanë marrë 800 pushkë dhe një shumë të hollash dhe mbi 30 sëndeka me municion për pushkë dhe 4 sosh me eksploziv.

¹⁴ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. I, br. 43.

për çlirimin e Kosovës e të territoreve të tjera shqiptare dhe bashkimin e tyre me Shqipërinë.

Mirëpo, Qirkoviqi në bisedë me Qamil Efendinë (Haxhi Qamilin) raporton nga Ohri për zhvillimet e kryengritjes fshatare antividiste në Shqipërinë e Mesme nga Durrësi deri në Vlorë. Qirkoviqi lajmëron më 6 gusht 1914 se Isa Boletini ndodhej ende në Durrës¹⁵. Vërtet, Qeveria shqiptare në vend se të merrej me çështje më të rëndësishme kombëtare, ajo u detyrua të merrej pandërprerë me çështje që nuk ishin të nevojshme si, shfaqja e asaj lëvizjeje anakronike e fshatarëve në Shqipërinë e Mesme, kur gjysma tjetër e Shqipërisë rënkonte nga pushtuesit barbarë serbo-malazezë.

Duke parë ato ndërhyrje të ndryshme rreth kryengritjes fshatare, Isa Boletini, nuk u mundua më, të hynte në marrëveshje me kryengritësit rebelë. Ai iu përmbajt vendimit dhe idesë së tij të drejtë për mbrojtjen e qeverisë së Durrësit dhe Princ Vedit si institucione kryesore të shtetit shqiptar. Andaj, është fakt që Isa Boletini qëndroi në Durrës derisa Princ Vidi u largua nga Shqipëria¹⁶. Pas largimit të Princ Vedit nga Shqipëria më 3 shtator 1914, Isa Boletini, Bajram Curri dhe shumë shqiptarë nga Kosova, u larguan më 5 shtator nga Durrësi për në Shëngjin dhe pas disa ditësh u nisën për në krahinën e Hasit. Isa Boletini u sëmur nga ato çka pa në kryengritjen fshatare dhe u detyrua të qëndroi në Krumë deri në fund të tetorit 1914.

Në anën tjetër “gjahu i çmueshëm” Esat Pasha ra në “prehrin” e Pashiqit në fund të gushtit dhe në fillim të shtatorit 1914, meqë më 14 shtator përfaqësuesi serb, Ballugxhiq, lajmëronte se Esat Pasha është takuar me Nikolla Pashiqin, ku është biseduar që patjetër duhet të hyjë në Shqipëri dhe paraprakisht të lidhë “marrëveshje” me

¹⁵ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. I, br. 63.

¹⁶ Fatmira Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë, 2004, 196.

Greqinë, Serbinë dhe Malin e Zi¹⁷. Sipas Gavrilloviqit, kthimi i Esat Pashës aspak nuk i pëlqente përfaqësuesit austro-hungarez në Durrës, por përfaqësuesit serb gjithsesi. Ai ishte më se i kënaqur me largimin e Princ Vedit, që kishte udhëtuar për Venedik së bashku me shumë ministra, e pas dy dite nga Durrësi janë larguar edhe shqiptarët e Kosovës me Isa Boletinin e Bajram Currin për në Shëngjin, ku ishin më se 500 burra. Me vete kanë marrë shumë armatim dhe municion. Me largimin e kosovarëve nga Durrësi kanë depërtuar disa qindra kryengritës fshatarë në këtë qytet¹⁸. Pra, pas largimit të Isa Boletinit dhe Bajram Currit me përkrahësit e tyre më 5 shtator 1914, kryengritësit fshatarë hynë në Durrës, ku e hoqën flamurin kombëtar dhe e ngritën atë osman.

Udhëheqësit komandues ushtarak të Serbisë këmbëjnë mendime me kryeshefin e rrethit të Prizrenit mbi aktivitetin e shqiptarëve të Kosovës të vendosur rreth kufijve verilindorë të Shqipërisë së 1913, ku njoftohen se Isa Boletini dhe Bajram Curri me bashkëluftëtarët e vetë kanë arritur në Krumë më 13 shtator 1914¹⁹. Ndërkaq, një ditë më vonë Ministria Ushtarake serbe e lajmëronte Ministrinë e Punëve të Jashtme që Isa Boletini është bashkë me Bajram Currin dhe janë duke u përgatitur për sulm në kufirin e imponuar shqiptaro-shqiptar, vetëm se po presin udhëzime nga Austria dhe Bullgaria. Thuhej se në mesin e kryengritësve të Isa Boletinit dhe Bajram Currit ka oficerë austriakë “të pajisur me topa dhe mitraloza” dhe se ata do ta udhëheqin sulmin. Brenda 10 ditëve mendohej që sulmi do të fillojë kah Dibra, Prizreni dhe Gjakova. Qëllimi i sulmit të Isa Boletinit dhe Bajram Currit me

¹⁷ AJ, fond: J. J. "Pizhon", kut. 11-80-11-385, br. 483.

¹⁸ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. II, br. 99; Raport i P. Gavrilloviqit dërguar nga Durrësi Ministrisë së Punëve të Jashtme në Nish më 7 shtator 1914.

¹⁹ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. V, br. 108.

bashkëluftëtarët e vetë është Kosova. Andaj, duhet koncentruar fuqi më të mëdha ushtarake përgjatë kufirit. Më 18 shtator 1914 Pashiqi urdhëron që t'i bëhet me dije për situatën kryeshefit të rrethit të Prizrenit²⁰. Kurse, Ministria e Punëve të Brendshme më 17 tetor 1914 njofton Ministrinë e Punëve të Jashtme në Nish se po punohet intensivisht për sulm në Kosovë. "Hasan Prishtina ndodhet në Kalis, në jug të Lumës, ku sërish tubon shqiptarë dhe po përgatitet për të sulmuar kufirin me drejtim: Gostivar-Dibër-Prizren"²¹.

Mirëpo, pas mospjekësive të ushtrisë austro-hungareze në ballafaqim me ushtrinë serbe, përfaqësuesi i saj në Durrës, Gavrilloviq, më 4 dhjetor 1914 i raporton Ministrisë së Punëve të Jashtme në Nish për entuziazmin e tij dhe të Esat Pashës, i cili ia uron atij dhe kërkon që t'ia përcjellë urimet mbretit serb. Gjithashtu, fitoren serbe ia uron edhe mitropoliti i Durrësit, Jakov, dhe disa krishterë të njohur. Po atë ditë, më 4 dhjetor, në "Senat" Esat Pasha flet me epitete për fitoren e serbëve ndaj austro-hungarezëve. Pashiqi urdhëron që menjëherë urimi i Esat Pashës t'i përcillet edhe trashëgimtarit të mbretit serb²². Duhet theksuar se Bertholdi, Ministër i Punëve të Jashtme të Austro-Hungarisë për shkak të situatës së krijuar në fund të muajve 1914, më 13 janar 1915 jep dorëheqje nga pozita e vetë. Bertholdin e zëvendëson ish-ministri i Financave, hungarezi Stjepan Burian.

Përcjellja e Isa Boletinit gjatë vitit 1915

Vazhdimi i Luftës së Parë Botërore e keqësoi edhe më tepër situatën në shtetin shqiptar. Kthimi i Esat Pashës me ndihmën e

²⁰ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. II, br. 125.

²¹ DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. III, br. 181.

²² DASSIP-AO Beograd 1914, fasc. IV, dos. V, br. 212.

politikës serbe, vazhdimi i kryengritjes fshatare në Shqipërinë e Mesme dhe në Jug, si dhe pushtimi i Vlorës në muajin dhjetor 1914 nga Italia, e përkeqësoi gjendjen edhe më shumë. Në fillim të muajit shkurt 1915 Ministria e Punëve të Brendshme serbe në Nish kishte marrë një raport prej kryeshefit të rrethit të Prizrenit, i cili e informonte homologun e vetë - ministrin e Punëve të Jashtme:

“Në Has dhe Lumë pranë kufirit shqiptarët sërish po tubohen. Ekziston frika që kjo ushtri nuk do të jetë e mjaftueshme që këtë sulm të dytë ta zmbrops, pasi që ata do të jenë më të rrëmbyeshëm dhe në numër shumë më të madh se ai i mëparshmi. Ju lutem që të na dërgoni sa më shumë xhandarë nëse nuk ka ushtarë, dhe në rast sulmi a mundem për çdo eventualitet të kërkoj ndihmë nga ushtria malazeze”²³. Vërtet, pozitën e vështirë të popullit shqiptar në Kosovë u përpoqën ta ndihmonin edhe figurat e njohura shqiptare në krahinën e Lumës me rrethinë, ku në fillim të vitit 1915 ndodheshin Hasan Prishtina, Isa Boletini, Bajram Curri dhe shumë shqiptarë të larguar nga Kosova.

Kjo lëvizje kryengritëse shqiptare u përhap nga Malësia e Gjakovës, krahina e Hasit, Lumës, Dibrës e deri në Qafë Thanë, përgjatë brezit kufitar-kolonial, të imponuar nga Serbia, Mali i Zi dhe Fuqitë e Mëdha evropiane në krye me Rusinë. Mirëpo, luftimet më të rrepta u zhvilluan në krahinën e Lumës dhe rreth saj, në krye të së cilën qëndronin Hasan Prishtina, Isa Boletini, Bajram Curri e krerë të njohur të atyre anëve. Me atë rast u liruan shumë fshatra të rrethit të Gjakovës, Sharrit e të Prizrenit. Sulmet e kryengritësve ishin të furishme. Ushtria dhe xhandarmëria serbe u detyrua të tërhiqej në panik deri në Prizren, për çka u alarmua edhe Qeveria serbe e vendosur në Nish pas luftës austro-serbe në verë të vitit 1914.

²³ DASSIP-AO Beograd 1915, fasc. IV, dos. III, br. 242; Ky raport i është dërguar Ministrisë së Ushtrisë.

Kryengritësit i shkatërruan të gjitha linjat telefonike e telegrafike të ushtrisë pushtuese serbe²⁴. Përparimi i kryengritësve dhe fitoret e tyre zgjatën rreth një javë ditë, në dhjetëditëshin e dytë të muajit shkurt të vitit 1915, duke i shkaktuar dëme të konsiderueshme ushtrisë dhe xhandarmërisë serbe në njerëz dhe material luftarak. Ushtria pushtuese dhe administrata e saj iku në panik deri në Prizren, ku u ndoq nga kryengritësit shqiptarë në krye me Hasan Prishtinën e krerë të tjerë të njohur nga Kosova dhe krahinat prej nga filloi sulmi për thyerjen e kufirit.

Mirëpo, Serbia duke parë situatën e turbullt në vazhdimësi edhe të kryengritjes fshatare, e cila nga një kryengritje antividiste u shndërrua në një kryengritje të anti Esat Pashës, që ishte i lidhur me qeveritë e shteteve fqinje, e sidomos me Qeverinë serbe në krye me Pashiqin, mblodhi nga të gjitha anët ushtrinë dhe xhandarmërinë e vetë. Andaj, pas përlëshjeve dhe luftimeve të përgjakshme midis dy palëve, kryengritësit shqiptarë me përqendrim rreth Zhurit, Hasit dhe Malësisë së Gjakovës, u detyruan të tërhiqen dhe me atë përfundon kryengritja në mbarim të dhjetëditëshit të dytë të muajit shkurt të vitit 1915.

Ndërkaq, sulmuesit malazez më 27 qershor 1915 e pushtojnë Shkodrën. Trupat ushtarake malazeze kishin depërtuar dhe okupuar pjesën veriore të Drinit deri në derdhjen e tij në det dhe në Shëngjin²⁵. Isa Boletini me bashkëluftëtarët e vetë dhe burrat e Gashit e Krasniqes rezistuan për disa javë në Qafë të Morinës dhe Malësinë e Gjakovës e Shkodrës. Mirëpo, për shkak të mungesës së materialit e municionit luftarak u detyruan të tërhiqen përpara ushtrive të

²⁴ Liman Rushiti, *Rrethanat politiko - shoqërore në Kosovë 1912-1918*, Prishtinë 1986, f. 171; Xheladin Shala, *Pushtimi i Kosovës nga Serbia dhe Mali i Zi 1912 - 1915 - përgjysmimi i Shqipërisë*, Prishtinë 2012, f. 298 - 300.

²⁵ AS-MID-PO 1915, fasc. XII, dos. V, br. 12460.

rregullta serbo-malazeze nëpër Nikaj, Mertur e Shalë deri në Shkodër²⁶.

Duhet theksuar se në ato momente të vështira për popullin shqiptar dhe sidomos për udhëheqësit e tyre u munduan t'i dalin në krah njëri-tjetrit për ndihmë. Kështu, Bajram Curri dhe Hasan Prishtina që kishin qenë më parë në Shkodër, i thirrën bashkëluftëtarët e Kosovës dhe së bashku me Tafil Boletinin ishin nisur nëpër Pukë për në Malësi, për ta ndihmuar Isa Boletinin. Mirëpo, Isa Boletini kishte arritur nga anë tjera të rrugëve në Shkodër, ku ishte shtruar i sëmurë në hotel "Parruca". Thuhet se Hasan Prishtina e dërgoi Beqir Vokshin për ta bindur Isa Boletinin që të strehohej edhe ai në Malësi. Por, Isa Boletini u përgjigj se edhe po të ishte mirë me shëndet nuk mund t'i linte rrugëve bashkëluftëtarët, që tash e tri vjet nuk i qenë ndarë. Isa Boletini refuzoi që vetëm ai me katër-pesë veta ta shpëtojnë kokën. Mirëpo, kur e mori vesh këtë lajm Hasan Prishtina ishte habitur dhe trishtuar duke thënë: "Bobo! Ne nxafshin malazeztë, kanë me e ba copa-copa!"²⁷ Ishte një parashikim i saktë i ideologut të shquar.

Në një dokument të Ministrisë Ushtarake të Serbisë thuhet: "Gjatë 3 korrikut nuk ka ngjarë asgjë e rëndësishme në asnjë anë të frontit. Dje më 2 korrik është sjellë në Cetinë Isa Boletini me djemtë e vetë, i cili i është dorëzuar malazezëve"²⁸. Ndërsa, një historian

²⁶ Skënder Luarasi, *Isa Boletini*, Tiranë 1971, f. 214; Alush Lohja, një mercenar i Esat Pashës, për t'u përgatitur terrenin malazezëve, pati mbledhur mercenarët e rrethit të Shkodrës në emër të Esat Pashës, kishte zënë Tepen, Urën e Bashallëkut e rrugën e Jubanit dhe s'lejonte njeri të hynte në Shkodër e të dilte prej saj, f. 215.

²⁷ Skënder Luarasi, *Isa Boletini*, vep. e cit., f. 215; Fatkeqësisht edhe ashtu ndodhi tragjedia e Isa Boletinit me djemtë, nipat dhe bashkëluftëtarët e vet.

²⁸ AS-MID-PO 1915, fasc. XII, dos. V, br. 12499; Telegrami nr. 556 i dërgohet ministrit të Ushtrisë së Serbisë nga Cetina në ora 9:30, në Nish është pranuar telegrami në 10:12 më 21-VI, përkatësisht me kalendarin e ri Julian më 4 -VII- 1915.

malazez shkruan: “Malazezët hynë në Shkodër krejtësisht qetë. Bibë Doda, Isa Boletini dhe krerë të tjerë ranë në duar e tyre. Mirëpo, meqenëse Shkodra kishte qenë nën Komisionin Ndërkombëtar të Kontrollit, konsujt e huaj në Shkodër lajmëruan se nuk mund të pranohet okupimi”²⁹. Edhe konsulli italian në Cetinë e bëri me dije Qeverinë malazeze se, në Paris dhe Londër janë të pakënaqur me mënyrën siç është kryer okupimi i Shkodrës. Konsulli italian deklaroi se Fuqitë e Mëdha nuk do ta pranojnë atë akt, por nuk beson se do të bëhet ndonjë presion i madh ndaj Malit të Zi³⁰.

Pra, pushtimi i Shkodrës më 27 qershor e gjeti Isa Boletinin në Konsullatën franceze. Vëmendje të veçantë pushtuesit serbo-malazez i kushtuan shumë krerëve shqiptarë, veçanërisht Isa Boletinit. Gjeneral Veshoviqi, i njoftuar nga agjentët e tij në Shkodër për vendndodhjen e Isait, e vëzhgoi me kujdes Konsullatën franceze për të mos humbur gjurmët e tij. Në të vërtetë, kërkesa e Isait për ndihmë dhe strehim në Konsullatën franceze ishte një besim i tepruar i Isait ndaj kësaj përfaqësie konsullore, Qeveria e së cilës kishte qenë dhe ishte mbështetje e fortë e politikës serbo-malazeze në Shqipëri. Prandaj, nuk kaluan shumë ditë dhe nënkonsulli francez e tradhtoi Isa Boletinin, duke ia dorëzuar atë Malit të Zi. Pabesia u ka qëndruar kurdoherë e fshehur prapa shpinës së luftëtarëve të mëdhenj shqiptarë. Përfaqësuesi francez në Shkodër i propozoi Isa Boletinit të kalonte në Cetinë, prej nga konsulli i atjeshëm francez kinse mund ta përcillte më me lehtësi atë dhe bashkëluftëtarët e tij në një vend neutral. Isa Boletini e kuptoi pabesinë, por ishte vonë. Pas 7 ditësh, Qeveria malazeze vendosi ta dërgonte Isa Boletinin dhe të afërmit e

²⁹ Nikolla P. Shkeroviq, Crna Gora za vrijeme Prvog Svjetskog Rata, Titograd 1963, f. 61.

³⁰ AS-MID-PO 1915, fasc. XII, dos. V, br. 13286; Telegram i dërguar nga Cetina për Nish më 3-VII-1915.

tij në Nikshiq, kurse pjesën tjetër të shqiptarëve i dërgoi në Podgoricë. Në Nikshiq qëndruan deri në janar 1916, ku gjendja shëndetësore e Isa Boletinit u keqësua shumë, kështu që pjesën më të madhe të kohës e kaloi në shtrat³¹.

Megjithatë, kur është fjala për Shqipërinë dhe shqiptarët në përgjithësi, në luftërat e zhvilluara kanë ardhur në shprehje aspiratat e fuqishme të pushtimit dhe robërimit të qeverive të shteteve fqinje, si ndaj autonomisë dhe pavarësisë së Shqipërisë ashtu edhe ndaj popullit shqiptar në tërësi³². Prandaj, politika e Serbisë ndaj territoreve dhe popullsisë nën Austro-Hungarinë, vërtet ka qenë aneksioniste e jo çlirimtare, ashtu sikur ndaj maqedonasve dhe shqiptarëve që ishte robëruese³³. Kështu, në verë të vitit 1915 u bë okupimi i Shqipërisë. Në veri Mali i Zi, në mes Serbia dhe në jug Italia e Greqia³⁴. Pra, gjysmën e Shqipërisë së shkretë të njohur në Londër më 1913 e sulmuan katër shtete fqinje, që nëpërmjet Esat Pashës “donin t’i përdornin shqiptarët si mashë për të nxjerrë gështenjat nga zjarri”. Ndërkaq, në radhë të parë politika serbe gjithmonë është nisur jo për marrëdhënie të shëndosha si entitet në tërësi me popullin shqiptar. Faktet na bëjnë me dije se Serbia preferonte dhe aplikonte me disa krerë shqiptarë kontakte për interesa të veta megalomane.

Duhet theksuar se Princ Nikolla i Malit të Zi më 24 dhjetor 1915 e udhëzon përfaqësuesin e vetë në Durrës për të kërkuar nga Esat Pasha që t’ia dërgoi një nga krerët e tij të besueshëm, i cili do t’i sjellë “fjalë me shifra”. Esati menjëherë i përgjigjet dhe në Cetinë e dërgon Shahin Beun, gjë që Esati dhe Qeveria malazeze kishin besim

³¹ Fatmira Musaj, *Isa...*, f. 200-202.

³² Millovan Sekuliq, *Kosovo od 1912 do 1918 godine (doktoraturë në dorëshkrim)*, Prishtinë 1980, f. 202.

³³ Bogumil Hrabak - Dragosllav Janković, *Serbija 1918*, Beograd 1968, f. 8.

³⁴ Obzor, 13-VII-1915, Zagreb.

të plotë në Shahin Beun, i cili do të jetë në shërbim të tyre³⁵. Kështu, më herët në burgun e Shkodrës veçuan Çerçiz Topullin, Mustafa Qullin, Mehmet Shpendin e Shalës etj. Me pretekstin se do t'i çonin në Austri, natën e 17 korrikut 1915, të shoqëruar nga një tog ushtarësh, Çerçiz Topullin dhe Mustafa Qullin të lidhur me zinxhir i nisën për të mos i kthyer më kurrë. Afër Fushës së Shtojit, në një livadh të fshatit Golem, e pushkatuan heroin e Mashkullores, Çerçiz Topullin dhe kryeredaktorin e gazetës “Populli”, Mustafa Qullin. Thuhet se Çerçizi, në çastin e fundit para vdekjes i kishte thënë bashkëluftëtarit: “Kështu e kanë trimat, Muço!”³⁶.

Gjithashtu, pushtuesit serbo-malazez dhe esadistët më 24 shtator 1915 në pabesi e vrasin Dedë Gjo Lulin 75 vjeçar, njërin ndër trimat më të paepur. Atë e vrau kapiten Gjura me një kompani ushtarësh serb në bashkëpunim me bashibozukun (mercenarin) esadist, Sheh Hamdinë, në vendin e quajtur Sheshaz. Edhe shoqëruesit trima të Dedë Gjo Lulit, gjashtë mirditas, i therën me bajoneta (thika) dhe i hodhën në “Shpellën e akullit” në Mal të Shejtit. Kështu, mori fund jeta e atdhetarit ndër më të shquarit Dedë Gjo Lulit, i cili luftoi për pavarësinë e atdheut, duke mos e lëshuar nga dora pushkën për më tepër se gjysmë shekulli³⁷. Është i njohur mallkimi dhe amaneti për popullin shqiptar qysh para 100 viteve më 1915 nga Mehmet Shpendi i Shalës, i cili në prag të pushkatimit më

³⁵ AS-MID-PO 1915, fasc. VII, dos. XX, br. 12.

³⁶ Xheladin Shala, *Marrëdhëniet shqiptaro - serbe 1912-1918*, Prishtinë, 1989, f. 263; Ylber Skëndi, *Sali Nivica*, Tiranë, 1980, f. 50; Lefter Dilo, *Çerçiz Topulli me shokë*, Tiranë 1961, f. 52; Ajet Haxhiu, Hasan Prishtina dhe lëvizja patriotike e Kosovës, Tiranë 1968, f. 122; N. Ivanaj, *Historia e Shqipëniës së re - Vujejtjet e veprimet e mija*, Pjesa e parë, Tiranë 1943, f. 61; Piro Tako, Luigj Gurakuqi, Tiranë, 1980, f. 231.

³⁷ Pal Doçi, *Dedë Gjo Luli*, Tiranë, 1972, f. 175-176; Xheladin Shala, *Marrëdhëniet...*, f. 263-264; N. Ivanaj, *Historia...*, f. 62; Fazi Syla, *Poezia popullore shqiptare e kaçakëve*, Prishtinë, 1982, f. 69.

1915 deklaroi: “Tokë e qiell dorëzan ua paça lanë, besë shkjaut kurrë mos me i zanë!”³⁸. Kështu, në radhë të parë qëndrimi antishqiptar i pushtuesve serbo-malazez dhe aventura e tyre edhe gjatë viteve 1914-1915 është për t’u gjykuar rënd politika e ndjekur kundër popullit shqiptar. “Çështja e Shqipërisë së viteve 1914-1915, krahas çështjeve të tjera, tregon sheshazi qëllimin dhe politikën grabitqare të qeverisë së Pashiqit. Një politikë e tillë e qeverisë së Pashiqit u shpreh qartë ndaj popullit shqiptar, sidomos në “pacifikimin” famëkeq të shqiptarëve më 1913, si edhe gjatë luftës 1914-1915. Nën maskën e mbrojtjes nga grupet shqiptare, në të vërtetë udhëhoqi një politikë agresive”³⁹.

Dihet se Isa Boletini me bashkëluftëtarët e vetë më të ngushtë qëndroi në Nikshiq nga korriku i vitit 1915 deri në mesin e janarit 1916, kur qyteti u pushtua nga ushtria austro-hungareze. Nga Nikshiqi për disa ditë vendosen në Danillovgrad, gjithnjë të shoqëruar nga forcat malazeze. Më 20 janar 1916 arrin në Podgoricë dhe vendosen në shtëpinë e Lumoviqit⁴⁰. Gjatë atyre tri ditëve shpesh i dërgojnë në Ministrinë e Luftës te gjeneral Veshoviqi dhe dyshohet shumë, meqë pritej dorëzimi i Podgoricës në duar të ushtrisë austro-hungareze më 23 janar 1916.

Mirëpo, po atë ditë të 23 janarit rreth 80 xhandarë malazezë kishin zënë pusin në të dy anët e urës mbi lumin Ribnicë, përballë prefekturës, afër kishës katolike, për ta pritur Isa Boletinin që ia kishin caktuar kohën për t’u lajmëruar. Në atë moment arrin Isa Boletini te Ura e Ribnicës dhe i kërkojnë dorëzimin e armëve. Isa

³⁸ Pal Doçi, *Mehmet Shpendi*, Tiranë, 2004, f. 103; Xheladin Shala, *Hasan Prishtina*, Prishtinë 2014, f. 158.

³⁹ Dragosllav Jankoviq, *Srbija i jugosllovensko pitanje 1914 - 1915*, Beograd, 1973, f. 177.

⁴⁰ Tafil Boletini, *Pranë Isa Boletinit - Kujtime I* (1892-1916), Tetovë 1996, f. 194; Xheladin Shala, *Ngjarje dhe personalitete historike*, Prishtinë, 2009, f. 187.

Boletini kundërshton: “Jo, besa kurrë s’ja kam dorëzue as kralit as mbretit”. Aty zhvillohet një luftë e vërtetë dhe brenda një kohe bie heroikisht kryetrimi i Kosovës dhe Shqipërisë në përgjithësi si dhe shtatë të tjerë,: 1. Isa Boletini 52 vjeç, 2. Seid Boletini, djali, 18 vjeç, 3. Halil Boletini, djali, 24 vjeç, 4. Jonuz Boletini, nipi, 26 vjeç, 5. Halit Boletini, nipi, 24 vjeç, 6. Hajdar Radisheva, kunati i Isait dhe dhëndër, 30 vjeç, 7. Idris Radisheva, djali i vëllait të Hajdarit, 18 vjeç dhe 8. Misin Niman Bala nga Isniqu, kushëri, 26 vjeç. Të gjithë trimat në moshë të re vriten në vend gjatë rezistencës heroike. Nga ana e të pabesëve malazezë vriten 7-8 xhandarë dhe plagosen 12-13 të tjerë, megjithëse kishin zënë prita të përshtatshme⁴¹. Në procesin e likuidimit të udhëheqësve të dalluar të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, kanë bashkëpunuar ngushtë forcat reaksionare të sllavo-ortodoksëve me ato ndërkombëtare dhe mercenarët e Shqipërisë në krye me Esat Toptanin. Kështu, më 23 janar 1916, në Mal të Zi u vra Isa Boletini. Ajo ishte vepër kriminale e atyre forcave⁴².

Mendohet se organizatorët e komplotit për vrasjen e Isa Boletinit dhe bashkëluftëtarëve më të afër kanë qenë drejtpërdrejt ministri i Luftës, Veshoviqi, kunati i Princ Nikollës, komandanti i përgjithshëm Janko Vukotiq, ministri i Punëve të Brendshme, Pllamenac, prefekti i Podgoricës, Ramadanoviqi dhe prefekti i Nikshiqit, Llabud Gojniku. Zbatues i krimit Sava Llazareviku-“Batarja”. Pastaj, mendohej se në procesin e këtij komploti është implikuar edhe Pashiqi, i cili e vizitoi Cetinën në vjeshtë-dimër të vitit 1915-1916, kur ushtria dhe qeveria e tij për disa muaj qëndroi në Shkodër e rrethinë pas ofensivës së austro-hungaro-bullgare në

⁴¹ Tafil Boletini, *Pranë...*, f. 202 - 203; Skënder Luarasi, *Isa...*, f. 223; Xheladin Shala, *Ngjarje...*, f. 187-188; Mehmet Rukiqi, *Azem Galica*, Prishtinë, 2013, f. 104.

⁴² Hajredin Hoxha, *“Politika e terrorit dhe e gjenocidit ndaj shqiptarëve”*, “Përparimi”, nr. 5, Prishtinë, 1971, f. 353-354.

vjeshtë të vitit 1915⁴³. Gjithashtu, kuptohet se të implikuar në vrasjen e Isa Boletinit me të drejtë dyshohet në konsullatat malazeze dhe franceze në Shkodër, legatat franceze, serbe dhe ruse në Cetinë⁴⁴.

Vrasja e Isë Boletinit më 23 janar 1916 ishte rezultat i intrigave, ndjekjeve dhe reprezaljeve nga qeveria e Pashiqit dhe Mbretit Nikollës, të cilët vepronin së bashku kundër popullit shqiptar, pra edhe kundër krerëve të njohur të tij, që përputheshin plotësisht ndërmjet veti, duke vrarë dallgë-dallgë, me qëllim luftimi sa më ashpër të çështjes shqiptare. Ata e shfrytëzuan edhe situatën e turbullt ndërkombëtare, ashtu siç thotë fjala e popullit “ujqit gjuajnë në mjegull”. Qeveritë serbo-malazeze ishin gjithnjë të interesuara t’i nxjerrin sa më shumë kokëçarje popullit shqiptar në përgjithësi. Na thotë mendja se në vrasjen e Isa Boletinit më tepër ka qenë e interesuar qeveria e Pashiqit, për arsye se ai ishte nga Mitrovica, një territor jashtëzakonisht i lakmuar për politikën serbomadhe. Serbia ka dëshiruar gjithmonë që ta njollosë dhe zhdukë simbolin më të fortë të Mitrovicës dhe të Sanxhakut e të Jeni Pazarit, Isa Boletinin - personalitetin madhështor të popullit shqiptar.

Edhe kënga popullore e kohës do ta theksojë në mënyrë të veçantë: “Karadaku me Serbinë - na e vranë Isa Boletinë”⁴⁵. Me këtë rast duhet theksuar se vrasjen e Isë Boletinit e ka dëshiruar edhe Carirus, i cili do të mundohet ta kamuflojë krimin “si përfundim të një zënke midis kaçakësh e xhandarësh”⁴⁶, marifet i zakonshtëm i politikës pansllaviste. Edhe historiani malazez N. Rakoqeviq do ta përshkruaj vrasjen e Isë Boletinit dhe më të afërmit e tij kinse si

⁴³ Tafil Boletini, *Pranë...*, f. 214 - 215; Skënder Luarasi, *Isa...*, f. 226 - 227; Xheladin Shala, *Ngjarje...*, f. 189-190.

⁴⁴ Tafil Boletini, *Pranë...*, f. 215; Fatmira Musaj, *Isa...*, f. 46; Xheladin Shala, *Ngjarje...*, f. 190.

⁴⁵ Skënder Luarasi, *Isa...*, f. 229.

⁴⁶ Skënder Luarasi, *Isa...*, f. 234.

refuzim i “çarmatosjes” i cili ka ardhur deri te përlëshja me xhandarët malazezë⁴⁷.

Në realitet, pushtuesit serbo-malazezë i ka penguar veprimtaria kombëtare e Isa Boletinit, e cila ka vlerë të jashtëzakonshme, meqenëse tokën shqiptare e skuqi me gjakun e vetë, të bijve, të nipave dhe të bashkëluftëtarëve më të afërt për Shqipërinë natyrale, duke mos i lëshuar kurrë armët nga dora deri në sekondat e fundit të jetës. Ai sa e sa herë kishte deklaruar, gjë që ishte moto e tij: “Niher jam le, niher du me dekë”⁴⁸. Andaj, me të drejtë do të konstatojë historiania e njohur prof. dr. Emine Arifi-Bakalli, se Isa Boletini ishte një trim, strateg, prijës, patriot, burrë, idhull dhe një ndër shtyllat kryesore të pavarësisë shqiptare⁴⁹. Kështu, atdhetarët e devotshëm shqiptarë që mbanin një peshë të rëndë kombëtare, gjithnjë kanë qenë në shënjestër për t’u likuiduar fizikisht, pasi që ne shqiptarët nuk kemi pasur asnjëherë një qendër shtetërore që do t’i merrte në mbrojtje në çdo kohë, sidomos në momentet e krizave dhe se armiqtë e popullit tonë përreth nuk kanë pasur kurrë frikë se do të pësojnë nga “hakmarrja” siç thuhet “dhëmbë për dhëmbë”. Andaj, është një varg shumë i gjatë i

⁴⁷ Novica Rakoqeviq, *Crna Gora u Prvom Svjetskom Ratu 1914 - 1918*, Cetinë 1969, f. 204: Pos tjerash thuhej: “Gjatë 23 janarit, në Podgoricë ka ardhur deri te incidenti, i cili në mesin e popullsisë ka shkaktuar rrëmujë. Kreu i shqiptarëve Isa Boletini, i cili gjatë luftës ishte i internuar në Nikshiq, së bashku me përcjellësit e vetë të armatosur ka lëvizur nëpër Podgoricë. Xhandarmëria malazeze ka tentuar që t’i çarmatosë dy nga përcjellësit e tij, por ata kanë kundërshtuar dhe ashtu ka ardhur deri te përlëshja, me ç’rast është vrarë Isa Boletini me djemtë e vetë dhe gjashtë përcjellësit e tij, kurse nga ana malazeze janë vrarë pesë vetë. Nëpër qytet është përhapur lajmi se shqiptarët do ta sulmojnë Podgoricën...” Autori thirret në raportin e Arkivit të Institutit të Historisë (që nuk është i saktë në numrin e vrasjeve), Titograd, fasc. 170, protokoll akt 33.

⁴⁸ *Këngë popullore të Rilindjes Kombëtare*, Prishtinë, 1978, f. 274.

⁴⁹ Emine Arifi - Bakalli, “*Shkrime disonante për Isë Boletinin*”, Isa Boletini dhe koha e tij, Prishtinë, 1998, f. 59.

ndjekjeve, burgosjeve, plagosjeve dhe vrasjeve të atdhetarëve e intelektualëve më të devotshëm të popullit tonë në dy shekujt e fundit.

Prof. dr. Xheladin SHALA

SUMMARY

ISA BOLETINI ACCORDING TO SERBIAN DOCUMENTS 1914-1915

Even after the occupation of Kosova in 1912-1913, Serbia was always attentive towards Isa Boletini, who resided in Albania as recognized in the Conference of London in 1913. Serbia considered Isa Boletini as a potential threat in the road of its consolidation of occupation in Kosova. This seems to have been the main reason why the Serbian politics continually followed is activity, and he was under continuous pressure. Therefore, one of the national personalities that was persecuted was Isa Boletini, who is considered the alpha and omega of the Albanian uprisings against foreign conquerors.

The storms that were brought forth by the Balkanic war and the First World War, caught up with Isa Boletini in Montenegro at the beginning of July 1915. A document extracted from the Archives of Serbia says: "On the 3rd of July 1915 Isa Boletini was brought to Cetinë with his sons, who obeyed to the Montenegrins'. Isa Boletini was not only an important participator in the events that took place in the last two to three decades of his life, but he also had a direct impact on their development both through fighting and in partaking in important historical councils.

The enemies of the Albanian nation tried very hard to deter Isa Boletini from his path in leading the war of Albanians. The deceiving, the flattery, the promises, pressure and threats did not have an impact on him. Isa Boletini became a challenge for the enemies with his role in the development of the National Albanian Movement.

